

A. GIRDENIS

AKCENTOLOGINIS MAŽMOŽIS

Ne taip seniai buvo pareikšta ir netrukus labai griežtai sukritikuota nuomonė, kad tokios vakarų aukštaičių kauniškių formos, kaip *vienà*, *dienà* ir pan., turinčios savotišką „dviviršūnį“ kirtį, t. y. tariamos su šalutiniu kirčiu pirmajame skiemenyje (plg. *Baltistica* X 1974 195, 17 išn. ir XI 1975 195). Diskusijos įkarštyje nei viena, nei kita pusė nepateikė jokių tvirtesnių argumentų – pasitenkinta tik bendro pobūdžio priekaištais ir samprotavimais.

Iš tikrųjų mintis, kad kauniškių *dienà* tipo formos turi šalutinį kirtį pirmajame skiemenyje, remiasi ne kokiais teoriniais išvedžiojimais, o visiškai konkrečiais stebėjimais, kurie pirmiausia buvo atlikti 1965–1967 metais vienoje „zanavykų“ šeimoje, kilusioje nuo Jankų (Šakių raj.) ir 1965 m. atsikėlusioje iš Kudirkos Nau miesčio į Vilnių.

Daugiausia stebėta ir užrašinėta Onos Lėdienės-Petkūnaitės (gim. 1909 m. Valių km. Jankų apyl.) kalba, pasižyminti labai sodria leksika bei frazeologija ir ypač ryškiomis „zanavykų“ fonetikos ir morfologijos ypatybėmis. Šis tas užrašyta ir iš kitų šeimos narių bei giminaičių, retkarčiais atvažiuodavusių iš įvairių Šakių rajono vietų. Tyrinėjant savo patarimais ir pastabomis nemaža padėjo informantės sūnus Vilniaus universiteto Filosofijos katedros vyr. dėstytojas Ipolitas Ričardas Lėdas.

Pavarčius tų stebėjimų užrašus, galima rasti daugybę žodžių, kuriuose pažymėtas dvigarsio, einančio prieš trumpą kirčiuotą galūnę, dėmenų pailgėjimas, pvz.: *anúosi·k supjé.uš̌čæu ví·ram po· dù agu.r.kù, tã.ĩ. stõ·ris | tã.ĩ. ba.i.sùs, kuš̌ čæ jie tiēse 'skuba' – ba.i.sùz burī·s, nækàsk pas túos negí·vė·luz ba.i.sùs, bjæ.u.rù kat má· rē.ĩ.kæ statiné·t' tó·kei šli·kštī·nei, jùdu i gi·v'ė·kita dra.u.gè, dabaš̌ jijē· ka.u.nè | medicīna· studijúojæ, pašn'ē·ki·k – tuõ i mislijæ | aš̌ pati.ŋ.kù, labã.ĩ. mærgùčē· pu.i.kì, sáná.m su.ŋ.kù su.ŋ.kù | tikrã.ĩ. ir t. t. Toks pailgėjimas aiškiausiai rodo, kad priešpaskutinis išryškintųjų žodžių skienuo turi šalutinį kirtį, kuris liko nežymėtas tik todėl, kad tuo metu apie jį nepagalvota. Dėl tos pačios priežasties tik keliais išimtiniais atvejais tepažymėtas ilgųjų balsių šalutinis kirtis (ir tai dažniausiai su klaustuku): *kaip má· dr,ã·s'ù (?) kã.ĩ.p jæučúosi jã.ũ.kei, visá·i blo·gã.ĩ. blé.una juozùks su antan,ĩ.ē¹ù*. Matyt, šalutinis kirtis čia pasirodė toks ryškus, kad sunku jį buvo palikti nežymėtą. Apie tai, kad šiais atvejais iš tikrųjų gali būti šalutinis kirtis, pradėta manyti tik gerokai vėliau, – kai susipažinta su analogiškais Hirto stebėjimais¹.*

¹ Žr. H. Hirt. *Indogermanische Grammatik. Teil V. Der Akzent.* Heidelberg, 1929, S. 145, 171 ir lit.

Vėliau šalutinį kirtį priešpaskutiniajame skiemenyje ne kartą esu girdėjęs ir žymėjęs įvairiose kitose vakarų aukštaičių kauniškių vietose, bet tiems stebėjimams jau galėjo daryti įtakos tam tikra išankstinė nuomonė. Todėl čia pateikiau tik tuos faktus, kurie buvo užfiksuoti nė neįtariant, kad toks šalutinis kirtis gali egzistuoti².

АКЦЕНТОЛОГИЧЕСКАЯ МЕЛОЧЬ

Резюме

Наблюдения над одним из западноаукштайтских „каунасских“ говоров литовского языка свидетельствуют о том, что в этих говорах существует второстепенное ударение на предпоследнем долгом слоге, стоящем перед кратким ударным окончанием: в этой позиции количественные отношения компонентов дифтонгов и дифтонгических сочетаний по существу такие же, как и в слогах, носящих главное ударение (напр.: *ba.i.sùs* „страшный“, *su.ŋ.kù* „трудно, тяжело“).

---

² Įdomu, kad „dviviršūnį“ kirtį lietuvių kalboje buvo pastebėjęs poetas Liudas Gira: jis rašė, kad dažnas lietuvių žodis (pvz.: *žmogùs, Onà*) turįs kirtį dviejuose skiemenyse (žr. Гира Л. Русско-литовская грамматика. Ковно, 1924, с. 10; rec. žr. Jablonskio raštai, t. II. K., 1933, p. 318 tt). Bet tas pastebėjimas buvo paskelbtas menkavertėje knygoje ir liko kalbininkų nesuprastas. V. Grinaveckis šį reiškinį (t.y. „nenatūralų“ dvigarsių sandų pailgėjimą) esąs girdėjęs Kriūkuose jau 1956 m. (personali informacija).